

AGUSTÍ BARTRA, TRADUCTOR DE *THE WASTE LAND*: TRES OBSERVACIONS*

BARTRA I ELIOT

The Waste Land, de T.S. Eliot (1922), se situa al cor de l'avantguarda artística, del que els anglesos anomenen *Modernism*: en el panteó de les arts, ocupa un lloc privilegiat junt amb *Ulysses*, de James Joyce, *Les Demoiselles d'Avignon*, de Picasso i *La consagració de la primavera*, d'Stravinski (COOTE, 1985: 141). Aquestes obres representen un nou punt de partida radical a partir del qual l'art ja no serà mai més el mateix: són creacions artístiques que trenquen motllos i obren el camí de la modernitat. Tot i que pauen de la dilatada tradició occidental i la culminen, i tot i que descriuen maneres de fer i de pensar profundament atàviques, estan fortament arrelades en el món modern i són, alhora, profundament universals i atemporals i, per tant, d'una absoluta vigència avui dia. En el cas específic de les obres literàries, qualsevol que vulgui emprendre una traducció d'aquesta mena d'obres s'enfronta a un repte lingüístic, cultural i literari de primera magnitud. Pel que fa a *The Waste Land*, Agustí Bartra té el mèrit indiscutible de ser el primer traductor que va publicar el poema en català: *La terra eixorca* fou traduïda el 1949 (MURIÀ, 1985: 37) i va aparèixer el 1951 dins *Una antologia de la lírica nord-americana* del mateix Bartra.¹

La relació de Bartra amb Eliot és, doncs, la d'un traductor, i més concretament, la d'un traductor que fa d'antòleg. Val la pena de no

* Aquest estudi s'emmarca en el projecte FFI2008-03522/FILO, del Ministerio de Ciencia e Innovación.

1. El «Prefaci» de Bartra a *Una antologia de la lírica nord-americana* està datat «26 de maig de 1950», la qual cosa indica que el traductor donà per acabada l'antologia un any i mig abans de ser publicada (segons consta al final del llibre, la primera edició s'imprimí el 8 de novembre de 1951). Sobre les causes del retard en la publicació, vegeu Murià (1990: 203-204).

perdre de vista aquesta premissa. Bartra tradueix Eliot com a part d'una antologia —una antologia pionera en l'àmbit català i, encara avui dia, l'única de què disposem en la nostra llengua dedicada estrictament a la poesia nord-americana.² No entraré ara a valorar la importància cabdal de Bartra com a antòleg,³ però sí que vull remarcar, mínimament, la relació de Bartra amb Eliot.⁴ Per començar, cal dir que, en *Una antologia de la lírica nord-americana*, Bartra tradueix quatre poemes d'Eliot, entre els quals hi ha *La terra eixorca*. I, en l'*Antología de la poesía norteamericana* d'un any després (1952), Bartra ofereix fins a set poemes d'Eliot, un dels quals és *La tierra baldía*. Val a dir, també, que l'any 1977 —el mateix any en què veia la llum *La terra gastada*, traduïda per Joan Ferraté— es van publicar, en format no antològic, les traduccions catalanes i castellanes de *The Waste Land* (ELIOT, 1977a; 1977b).

Bartra, a més a més, va dedicar a Eliot un lúcid assaig en la introducció a *La tierra baldía y otros poemas* (reproduït dins BARTRA, 1999: 183-189). Aquest assaig, i en general la poesia d'ambdós poetes, posa de manifest que, malgrat que són escriptors amb estils i preocupacions molt diferents, tenen algunes afinitats: coincideixen en la importància de l'amor, en el component profètic i visionari, en «el paper de la terra com a força germinadora» (AULET, 2000: 76) i en l'ús del vers lliure. Fins i tot podríem rastrejar influències d'Eliot en la poesia de Bartra: el vers «El sermó del meu foc t'apagava de pluges» («Al sud de les teves mans», dins *Poemes d'Anna* [BARTRA, 1985: 217]) és una clara referència, amb la imatgeria invertida, al títol de la secció «The Fire Sermon» de *The Waste Land* i a la importància que té l'aigua en aquest poema.

2. Les altres tres antologies de poesia nord-americana en català (MANENT, 1955; PARCERISAS, 1985; i ABRAMS, 1994) ho són parcialment, ja que inclouen poemes de les tradicions anglesa i nord-americana: són antologies lingüístiques, no pas nacionals.

3. Sobre aquesta qüestió, vegeu Ruiz Casanova (2007) i la contribució de Víctor Obiols en aquest mateix volum.

4. Vegeu també la contribució de Jordi Julià en aquest mateix volum.

On més coincideixen Bartra i Eliot, però, és en el fet que la seva obra reflecteix —per dir-ho amb paraules d'Aulet (2000: 76) referides a Bartra— «una profunda preocupació per la condició humana». A *Crist de 200.000 braços*, Bartra recorre «l'infern modern» dels camps de concentració (SOLÀ, 2008: 190), i a *The Waste Land* (v. 60-68) Eliot descriu Londres com un infern dantesco. La visió de l'home, però, no és tan negativa en la poesia de Bartra com en la d'Eliot: Eliot és pessimista; Bartra, tot i que creu que li ha tocat viure una època en què «el món ha perdut les baranes i s'ha estimbat la pena i l'alegria» (MURIÀ, 1992: 130), és més whitmanian i vitalista. En aquest sentit, són reveladors els mots de Bartra referits a *The Waste Land*: «De una cosa carece el poema: de alegria» (BARTRA, 1999: 186). Prenguem, per exemplificar això, el titella *Ecce Homo* a *Màrsias i Adila*: «Mi Títere está entre el hombre del subterráneo dostoievskiano y el hombre hueco de Eliot, pero 'ya baila y nace'» (BARTRA, 1999: 26). La diferència és de grau: per Bartra l'home és un ésser amb més potencial vital. Sigui com sigui, ambdós poetes coincideixen en la creença que l'escriptura poètica pot salvar el món. Així, Eliot, en un intent de salvar-se de la ruïna moral a què ha arribat la civilització, diu, referint-se al seu propi poema: «These fragments I have shored against my ruins» (v. 431; «He aguantat mes ruïnes amb tots aquests fragments», en traducció de Bartra). De manera similar, per Bartra la poesia (inclosa la prosa poètica de *Crist de 200.000 braços*) és la via de sortida que permet la salvació (SOLÀ, 2008: 190), la regeneració i la plenitud: «creo que la poesía sirve al Títere, que veo como la crisálida de la que saldrá —si el destino del hombre es permanecer en la Tierra— el futuro *Ecce Homo* luminoso y alado» (BARTRA, 1999: 29).

LA TRADUCCIÓ DE *THE WASTE LAND* (I): EL TÍTOL

Hi ha títols que són fàcils de traduir: *King Lear* de Shakespeare, *Ulysses* de Joyce, o «The Love Song of J. Alfred Prufrock» del mateix Eliot. N'hi ha d'altres, en canvi, que resulten més problemàtics.

És el cas de *The Waste Land*. En català, aquest títol s'ha traduït de quatre maneres diferents: *La terra eixorca* (BARTRA, 1951; Ferraté a ELIOT, 1952); *La terra gastada* (FERRATÉ, 1977); *Terra erma* (Leveroni a ELIOT, 1999, que no usa l'article); i *La terra erma* (Marià Manent, que sí que fa servir l'article).⁵ L'adjectiu que més sobta és, sens dubte, el de «gastada», que sembla una traducció no pas de *waste*, sinó de *wasted*. «Gastada» (és a dir, «deteriorada per l'ús») no té cap sentit, en el context del poema i, a més, té l'inconvenient que no se sol aplicar a «terra». Així ho creu també Anna Murià:

Quan vaig veure el títol em va produir una impressió més aviat desagradable, un xoc com d'una ocurrència sorprenent: gastada! Per què, com, gastada? Un mot que em raspava l'oïda [...]. Em semblava [...] vanament il·lògic. Terra *gastada*, no, no em sona bé. Qui diu que l'han gastada? No pas Eliot, no ho diu enlloc del poema [...]. La terra no es gasta, en tot cas es cansa, s'esgota, s'asseca, o és abandonada. Cap pagès no dirà que una terra és gastada. Els colzes d'un gec es gasten (*wear out*, dirien en anglès); la terra, no. (MURIÀ, 1985: 37)

Pel que fa a l'adjectiu «eixorca» (és a dir, «estèril» o «infecunda»), presenta diversos avantatges: en primer lloc, a diferència de «gastada», s'aplica exclusivament a la terra («ja no pot ser que en mi's crie gran arbre: / mon cor li és com terra molt eixorca», escriu Ausiàs March en el poema CXVII, v. 107-108); i en segon lloc, s'adiu molt bé al sentit de l'original, ja que els antics rituals de fertilitat

5. Tot i que no va traduir *The Waste Land*, el 1934 Manent ja parlava del poema d'Eliot a *Notes sobre literatura estrangera*, donant com a traducció del títol *La terra erma* (vegeu MANENT, 1992: 193). Cal dir que Rosa Leveroni va traduir *The Waste Land* els anys 1950 o a final de la dècada dels 1940 (MALÉ I PEGUEROLES, 1999: 27); la traducció, però, romangué inèdita fins que l'edità Jordi Malé (vegeu ELIOT 1999). L'altra traducció catalana de *The Waste Land* és de Joan Ferraté: publicada originalment el 1952, un any després de la de Bartra, al cap de quinze anys la va refer, hi va canviar el títol i hi va afegir un extens estudi (vegeu ELIOT, 1952 i FERRATÉ, 1977).

són una de les claus de volta a l'hora d'interpretar *The Waste Land*. L'únic (petit) inconvenient que presenta «eixorca» és que transmet la sensació que la terra és permanentment estèril. Per Eliot, en canvi, tot i que l'esterilitat és *actualment* absoluta i generalitzada, en el passat hi havia hagut fertilitat; a més, Eliot deixa, al final del poema, la porta oberta a l'esperança de regeneració fèril. Sigui com sigui, l'elecció de Bartra no és pas desencertada, ja que, tal com apunta Murià (1985: 38), «el diccionari no nega que l'eixorquia pugui ésser tan sols temporal». A banda d'això, la tria d'«eixorca» s'adiu amb una de les característiques de la poesia de Bartra: l'ús de mots sonors inusuals com ara «romboll», «esmolall», «torniol» o «ivarsós» (vegeu-ne més exemples a VALLVERDÚ, 1985: 30; 1988: 64).

Respecte a la traducció de *waste* per «erma», és un mot d'allò més escaient. Murià (1985) el defensa i el troba, fins i tot, més encertat que «eixorca». A diferència de «gastada», «erma» s'aplica gairebé exclusivament a «terra», i, a diferència d'«eixorca», sembla un adjectiu menys permanent i menys nociu —una terra erma dóna la sensació de ser més regenerable que no pas una d'eixorca. A part d'això, «erma» té l'avantatge de ser, com *waste*, i a diferència d'«eixorca», un adjectiu polisèmic: pot voler dir «estèril», però també «deserta», «deshabitada» i «no conreada» —tots quatre sentits són presents en el mot *waste* (vegeu l'*Oxford English Dictionary*), tot i que en el poema d'Eliot hi predominen els dos primers significats.

LA TRADUCCIÓ DE *THE WASTE LAND* (II): EL LLENGUATGE ORAL I EL CONVERSACIONAL

Un dels aspectes que més sobta en una primera lectura de *The Waste Land* és el to oral i fins i tot conversacional i col·loquial de certs passatges. Segons Eliot,

És una llei natural que la poesia no s'allunyi massa del nostre llenguatge quotidià. Cada revolució, en poesia, és susceptible de menar a un retorn al llenguatge comú [...] En certes èpoques

la tasca del poeta consisteix a explorar les possibilitats naturals que ofereix la convenció establerta sobre la qual descansa la relació entre el llenguatge poètic i el llenguatge parlat; en altres èpoques la tasca consisteix a encalçar l'evolució del parlar corrent, que no és altra cosa que l'evolució del pensament i de la sensibilitat. («The Music of Poetry», 1942; citat, sense que se'n doni la font, per BARTRA, 1951: 183).

Poc després d'aquesta citació, Bartra (1951: 184) constata que «el to ran de terra i els fragments de conversa són com illes que floren arrossegades per la poderosa correntia simbòlica i al·lucínada» del poema. Bartra, doncs, és molt conscient del llenguatge oral que amara *The Waste Land*, i del to popular i conversacional de certs passatges. Ara bé: aconsegueix Bartra transmetre aquests dos tons, l'oral d'una banda i el més específicament conversacional de l'altra? Sí i no. Matisem: quan es tracta de traduir una conversa (i en el poema n'hi ha unes quantes), Bartra és, en general, i com veurem més endavant, un excel·lent reproductor del llenguatge oral. Però quan no es tracta d'una conversa (i fins i tot puntualment dins d'una conversa), Bartra usa un llenguatge literari allunyat del to oral d'Eliot. En dono uns quants exemples, dels molts que se'n podrien donar: «amb ses pluges vernals» (*with spring rain*, v. 4), «A les muntanyes un hom se sent lliure» (*In the mountains, there you feel free*, v. 17), «'Fa un any em vas donar jacints per primer cop; / Em digueren la noia dels jacints'» (*'You gave me hyacinths first a year ago; / They called me the hyacinth girl'*, v. 35-36), «És quelcom que ell s'amaga a l'esquena» (*is something he carries on his back*, v. 53) i «Exhalaven sospirs molt lleus, adesiara» (*Sighs, short and infrequent, were exhaled*, v. 64). Què hi ha d'estrany en aquests versos traduïts? Doncs que el nivell de llenguatge és més elevat que en l'original. En el primer exemple, s'utilitza el possessiu «ses» i l'adjectiu «vernal»: Eliot no diu en cap moment *with vernal rain*, sinó que fa servir una expressió molt més planera, *with spring rain*; Leveroni parla, més encertadament, de «la pluja primaveral». En el segon exemple, l'«un hom» català no s'adiu gens amb el *you* col·loquial: Ferraté dona una traducció molt

més viva i propera, «et sents lliure». En el tercer exemple, que forma part, explícitament (vegeu les cometes), d'una conversa, s'alterna el passat perifràstic amb el simple, quan l'ideal hauria estat emprar únicament la forma perifràstica, o bé alternar, com Ferraté, el passat perifràstic amb l'imperfet («'Em vas donar jacints, primer, fa un any; / la noia dels jacints, em deien'»): no sembla acceptable, tractant-se d'un fragment de conversa, usar el passat simple, ja que treu força i versemblança a l'oralitat fingida del diàleg. En el quart exemple, que torna a pertànyer a un fragment de conversa, trobem un d'aquells «quelcoms» que detestava Salvador Espriu (vegeu ROIG, 1991: 29): tant Bartra com Ferraté tradueixen el *something* per «quelcom», mentre que Leveroni es decanta, més encertadament, per «una cosa». I en el cinquè exemple, l'adverbi cult «adesiara» apareix com a traducció de l'adjectiu *infrequent*: la idea és aquesta, però el registre és neutre en anglès; s'hi adiu més «infreqüents» (Leveroni) o «espaïats» (Ferraté).

Caldria aprofundir, però, en les causes del desajust de registre entre l'original i la traducció en els exemples analitzats suara. Bartra, com hem vist, era molt conscient del llenguatge oral i conversacional de *The Waste Land*. No sembla lògic, doncs, que utilitzi, per descuit o per error, una llengua més formal del que escauria. De fet, el que succeeix és que les opcions lingüístiques del Bartra poeta condicionen les del Bartra traductor. O dit d'una altra manera: Bartra s'apropia el poema, de manera que l'estil del poeta acaba sent l'estil del traductor i no el del text original. Aquest fet no és gens estrany en escriptors que fan de traductors: pensem en el Dickens traduït per Carner, en el Rilke traduït per Vinyoli, o en el Shakespeare traduït per Sagarra (per a aquest últim, s'ha arribat fins i tot a encunyar un terme: les seves traduccions shakespearianes «sagarregen»). Una cosa semblant passaria amb Bartra, el model de llengua literària del qual es caracteritza, com ha remarcat molt bé Francesc Vallverdú (1985: 30-31; 1988: 63-65), per, entre d'altres: 1) el recurs a mots poc freqüents, que s'alternen amb els seus equivalents més freqüents (això explicaria la preferència per «vernals», «quelcom» i «adesiara» en els exemples primer, quart i cinquè analitzats més amunt, en detri-

ment dels més freqüents «primaverals», «alguna cosa» i «de tant en tant»); 2) l'ús molt freqüent del possessiu «mon», «ton», «son», etc. (la qual cosa explicaria el «ses» del primer exemple: «amb ses pluges vernal»); 3) la predilecció per les formes del passat simple sobre les del passat perifràstic, sense que s'excloguin aquestes últimes (això explicaria l'alternança d'ambues formes en el tercer exemple); i 4) l'ús moderat d'arcaïsmes (això explicaria l'«un hom» del segon exemple). Així, doncs, el desajust entre el registre oral de l'original d'Eliot i el registre literari de la traducció que en fa Bartra és degut al model de llengua del Bartra escriptor, un model de llengua que tendeix al conservadorisme segurament a causa de l'exili que va patir el poeta, que sentia la necessitat —com altres escriptors, per exemple Pere Calders— de conservar la llengua literària tot evitant de no caure en l'anarquia del «català que ara es parla» (vegeu, en aquest sentit, MURIÀ, 1990: 244-246).

Fixem-nos ara en els diàlegs que hi ha al llarg del poema. Ja hem apuntat abans que quan hi ha una conversa (i a diferència dels fragments orals en què no n'hi ha cap), Bartra solia reeixir (hem vist, també, un parell de casos puntuals pertanyents a una conversa en què la tria lèxica era, a causa de la seva formalitat, poc reexida). Els motius de l'èxit en la traducció dels diàlegs són obvis: Bartra era dramaturg i, per tant, dominava a fons l'ofici i el registre conversacional. Per raons d'espai, analitzarem un sol cas de traducció de diàleg, segurament el passatge col·loquial més ben traduït de tot el poema; dono l'original i les tres traduccions catalanes de què disposem, ja que crec que la comparació pot resultar interessant:

[...] and think of poor Albert,
 he's been in the army four years, he wants a good time,
 And if you don't give it him, there's others will, I said.
 Oh is there, she said. Something o' that, I said.
 Then I'll know who to thank, she said, and give me a straight look.
 HURRY UP PLEASE ITS TIME
 If you don't like it you can get on with it, I said.
 Others can pick and choose if you can't.

But if Albert makes off, it won't be for lack of telling.
(ELIOT, 1922, v. 147-155)

[...] Pensa en el pobre Albert.
Són molts quatre anys de mili, i ara vol divertir-se.
Si no ho fa amb tu, vaig dir, ho farà amb altres dones.
Altres dones, féu ella. Per què no, vaig dir jo.
Ja sé, doncs, a qui hauré d'agrair-ho, digué, fitant-me.
AFANYEU-VOS SI US PLAU JA ÉS HORA
Si això no et plau, va dir, ja pots anar a passeig.
Altres hi sucaran, si tu no en saps.
Però si l'Albert guilla, per tu faràs, ja ho saps.
(BARTRA, 1951: 193-194)

[...] i pensa en el pobre Albert,
Ha estat a l'exèrcit quatre anys i vol passar-s'ho bé,
I si tu no ho procures, d'altres ho faran, vaig dir.
Oh, així estem, digué. Així estem, vaig dir.
Aleshores ja sé a qui agrair-ho, digué i em mirà de dret als ulls.
APRESSA'T, SI ET PLAU, JA ÉS HORA
Si això no t'agrada, fes-te'n el càrrec, vaig dir.
D'altres el poden prendre i fer-lo seu, si tu no pots.
Però si Albert se te'n va, no serà per no haver-te advertit.
(Leveroni, dins ELIOT, 1999: 40-41)

[...] pensa en l'Albert, pobret,
quatre anys que ha estat servint, bé es voldrà divertir,
i si tu no li vals, d'altres n'hi ha, no et creguis.
¿D'altres n'hi ha?, diu ella. Tu diràs, que li dic.
I ella em mira i em fa, Ja sé a qui dec les gràcies.
DE PRESSA SI US PLAU JA ÉS HORA
Noia, si no t'agrada, t'ho empasses, li faig jo.
Si tu no pots triar com d'altres, això rai.
I no serà, si et deixa, que no t'ho tingui dit.
(FERRATÉ, 1977: 29)

L'original és clarament conversacional i col·loquial. El lèxic és simple, la sintaxi és planera (les frases són curtes), la fonètica i la morfologia són col·loquials («Something o' that» en comptes de «Something of that» i «ITS TIME» en comptes d'«IT'S TIME»), i fins i tot hi ha construccions volgudament agramaticals («there's others will» en comptes de «there are others who will»). Pel que fa al lèxic, Leveroni és qui usa un registre menys col·loquial: fa servir, per exemple, «exèrcit», mentre que Ferraté i Bartra ofereixen solucions més col·loquials («servint» i «mili» respectivament). Leveroni, a més, és l'única que no utilitza l'article davant del nom propi («si Albert se te'n va»). Ferraté, en canvi, mostra un bon domini del recursos col·loquials: és l'únic que fa servir el diminutiu («pobret»), i l'«això rai» és tot un encert. És Bartra, però, qui explota més a fons el lèxic i les expressions col·loquials: «mili», «ja pots anar a passeig», «si l'Albert guilla», «per tu faràs», etc. Afegim-hi, a això, la sintaxi col·loquial (la dislocació «Són molts quatre anys de mili») i el to eròtic més o menys explícit: *if you don't give it him, there's others will* esdevé «si tu no ho procures, d'altres ho faran» (Leveroni), «si tu no li vals, d'altres n'hi ha» (Ferraté) i «Si no ho fa amb tu, [...] ho farà amb altres dones» (Bartra), i *Others can pick and choose* esdevé «D'altres el poden prendre i fer-lo seu» (Leveroni), «Si tu no pots triar com d'altres» (Ferraté) i «Altres hi sucaran» (Bartra). Clarament, les traduccions de Leveroni són les més conservadores⁶

6. El conservadorisme de la traducció de Leveroni deu ser degut, almenys en part, a la mà de Carles Riba, que li corregí el manuscrit: Riba esmena l'original de Leveroni «Ha estat a l'exèrcit quatre anys i desitja passar-s'ho bé» per «[...] i vol passar-s'ho bé» (ELIOT, 1999: 40). Un petit canvi, de «desitjar» a «voler», però significatiu de la censura ribiana en matèria sexual, que exercí de manera implacable en les traduccions de la Fundació Bernat Metge: «No puc referir-me, d'altra banda, sinó incidentalment, al seu [de Riba] increïble rigorisme enfront dels passatges obscens i, primer que res, homosexuals. Hom podria pensar en una mena d'afer patològic: impassible davant la falsa imatge que d'aquesta manera s'oferia de l'antiguitat clàssica, els suprimia sense contemplacions. Ell mateix, repeteixo, sota la seva exclusiva responsabilitat. No es tractava, segons he pogut comprovar, de cap temor a un cop de crossa episcopal, com maliciava Joan Estel-

i les menys orals, mentre que les de Bartra són les més col·loquials i les que expliciten més el component eròtic, ja sigui de manera clara («fer-ho amb algú»), ja sigui de manera encoberta i ambigua («sucar», en el sentit de «treure profit d'alguna cosa», però també en el de «copular»). L'erotisme, de fet, permet a Bartra usar un llenguatge col·loquial i viu, i a l'inrevés: el llenguatge col·loquial i viu permet a Bartra millor que a cap altre traductor reflotar el to eròtic de l'original.⁷ L'avantatge d'usar vocabulari i expressions col·loquials és doble. D'una banda, es manté el to fresc, de conversa espontània, que té l'original (i que es perd irremeiablement en Leveroni: «D'altres el poden prendre i fer-lo seu» hauria guanyat si en comptes d'«el poden prendre» hagués dit «te'l poden pendre»). D'altra banda, es compensa el fet de no usar una fonètica i una morfologia col·loquial —hem de tenir en compte que, a diferència de l'anglès, el català literari no sol fer ús dels *respellings* (canvis ortogràfics per reflectir la fonètica col·loquial, del tipus *o'* en comptes d'*of* o *its* en comptes d'*it's*).

No voldria acabar aquestes consideracions sobre la traducció del llenguatge oral i conversacional sense observar que el fet que Bartra utilitzi un llenguatge poc oral quan no hi ha converses (i de vegades, puntualment, fins i tot quan n'hi ha) té, malgrat la pèrdua, un avantatge: l'ús d'una llengua literària més aviat formal al llarg del poema fa que, quan hi ha una conversa, es produeixi sovint un xoc de nivells de llenguatge (segurament menys marcat en Eliot) que realça i omple de vida els diàlegs. I és que, per dir-ho col·loquialment, no

rich, que era el qui menys s'ho podia empassar. Prou sé que aquest criteri radical —que tant m'havia d'enutjar en l'edició de Marcial— és un fenomen pròpiament extralingüístic, però potser no ho era per a Carles Riba, massa entossudit, qui sap, a no 'entelar' o 'envilir' la dignitat de la nostra llengua amb mots o conceptes dissonants, indecents» (DOLÇ, 2000: 20).

7. Es podria argumentar que el fet que la traducció expliciti el contingut eròtic una mica més que l'original és una traïció (*traduttore, traditore*). De fet, però, és preferible això que no pas que el sentit clarament sexual de l'original estigui tan atenuat que passi desapercbut, com en el cas de Leveroni. I és que, tal com diu Newmark (1993: 13), «when there are choices, the translation should be slightly more rather than slightly less erotic than the original».

hi ha mal que per bé no vingui; o, per dir-ho més acadèmicament, «La conocida frase de Robert Frost —la poesía es lo que se pierde en la traducción— no es satisfactoria. Si hay algo que se pierde, también hay algo que se recupera. La sensación de haber recuperado o encontrado algo, rara vez se menciona» (Edwin Honig entrevistant Octavio Paz, dins PAZ, 1990: 130). El que Bartra perd de vegades és l'oralitat d'Eliot, però el que recupera (segurament amb un efecte més impactant, pel xoc de llenguatges de què parlàvem) és la força i la impetuositat del llenguatge conversacional i col·loquial de *The Waste Land*. I, d'això últim, Eliot n'hauria estat molt satisfet.

BIBLIOGRAFIA

- ABRAMS, D. Sam (ed.) (1994). *Poesia anglesa i nord-americana contemporània. Antologia*. Barcelona: Edicions 62.
- AULET, Jaume (2000). «Agustí Bartra». Dins: Enric BOU (dir.). *Nou diccionari 62 de la literatura catalana*. Barcelona: Edicions 62, p. 75-76.
- BARTRA, Agustí (1951). *Una antologia de la lírica nord-americana*. Mèxic, D. F.: Edicions Lletres. [Reedició: *Antologia de la lírica nord-americana*. Vic: Eumo: Edipoies, 1983]
- (1952). *Antología de la poesía norteamericana*. Mèxic, D. F.: Colección Letras.
- (1985). *Obra poètica completa I: 1938-1972*. 2a ed. corregida i restablerta. Introducció de Francesc Vallverdú. A cura de Llorenç Soldevila. Barcelona: Edicions 62.
- (1999). *¿Para qué sirve la poesía?* Selecció i presentació de D. Sam Abrams. Mèxic, D. F.: Siglo XXI.
- COOTE, Stephen (1985). *The Waste Land*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin.
- DOLÇ, Miquel (2000). *Assaigs sobre la literatura i la tradició clàssica*. Pròleg de Marc Mayer. Edició a cura de Ramon Torné. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

- ELIOT, T. S. (1922). *The Waste Land*. Reproduït a: M. H. ABRAMS (ed.). *The Norton Anthology of English Literature*, vol. II. 5a ed. Nova York: Norton, 1986, p. 2181-2196.
- (1952). *La terra eixorca*. Traducció de Joan Ferraté. *Laie*, núm. 21, p. 44-54.
- (1977a). *La terra eixorca*. Traducció d'Agustí Bartra. Barcelona: Vosgos.
- (1977b). *La tierra baldía y otros poemas*. Traducció d'Agustí Bartra. Barcelona: Picazo.
- (1999). *Terra erma*. Traducció de Rosa Leveroni. Correccions de Carles Riba. Edició de Jordi Malé. *Reduccions. Revista de poesia*, núm. 71, p. 33-58.
- FERRATÉ, Joan (1977). *Lectura de «La terra gastada», de T.S. Eliot*. Barcelona: Edicions 62.
- MALÉ I PEGUEROLES, Jordi (1999). «*Terra erma* de T.S. Eliot: una traducció de Rosa Leveroni amb correccions de Carles Riba». *Reduccions. Revista de poesia*, núm. 71, p. 26-31.
- MANENT, Marià (1955). *Poesia anglesa i nord-americana*. Barcelona: Alpha.
- (1992) [1934]. *Notes sobre literatura estrangera*. Manresa: Parcir.
- MARCH, Ausiàs (1997). *Obra completa*. Edició de Robert Archer. Barcelona: Barcanova.
- MURIÀ, Anna (1985). «Vacil·lacions per un mot: la terra erma?». *Serra d'Or*, núm. 309, p. 37-38.
- (1990). *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*. Barcelona: Pòrtic.
- (1992). *L'obra de Bartra. Assaig d'aproximació*. Barcelona: Pòrtic.
- NEWMARK, Peter (1993). *Paragraphs on Translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Oxford English Dictionary* (1989). Oxford: Oxford University Press. <<http://www.oed.com>> [Consulta: 14 octubre 2008].
- PARCERISAS, Francesc (ed.) (1985). *Poesia anglesa i nord-americana. Antologia del segle VIII al XIX*. Barcelona: Edicions 62.
- PAZ, Octavio (1990). *Pasión crítica*. 2a ed. Barcelona: Seix Barral.

- ROIG, Montserrat (1991). *Digues que m'estimes encara que sigui mentida. Sobre el plaer solitari d'escriure i el vici compartit de llegir*. Barcelona: Edicions 62.
- RUIZ CASANOVA, José Francisco (2007). «Agustí Bartra: Un (El) canon de la poesia norteamericana traducida al catalán y al castellano». Dins: Miquel M. GIBERT; Amparo HURTADO DÍAZ; José Francisco RUIZ CASANOVA (ed.). *Literatura comparada catalana i castellana al segle XX: gèneres, lectures i traduccions*. Lleida: Punctum & Trilcat, p. 189-211.
- SOLÀ, Lluís (2008). «Agustí Bartra i la qüestió de la llibertat». Dins: Agustí BARTRA. *Crist de 200.000 braços*. Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner, editor, p. 177-192.
- VALLVERDÚ, Francesc (1985). «Introducció a la poesia d'Agustí Bartra». Dins: Agustí BARTRA. *Obra poètica completa I: 1938-1972*. 2a ed. corregida i restablerta. A cura de Llorenç Soldevila. Barcelona: Edicions 62, p. 5-34.
- (1988). «La llengua literària d'Agustí Bartra». *Faig. Revista literària*, núm. 30, p. 61-67.

DÍDAC PUJOL
Universitat Pompeu Fabra